

Teller, Oppenheimer és a meghallgatás

VARGA JÁNOS

111 évvel ezelőtt, 1904. április 22-én Amerikában született *Robert J. Oppenheimer* elméleti fizikus, aki a fizikusok közül elsőként jósolta meg helyesen a *pozitron* tulajdonságait és létezését. Oppenheimer nagy érdeme az asztrofizikában, hogy 1939-ben ő vetette fel elsőként azt, hogy hogyan omlanak össze a csillagok, hogy lesz belőlük végül *fekete lyuk*.

Az amerikai fizikusok között rendkívül nagy tekintélynek, a Berkeley hallgatói között pedig sajátos előadói stílusának köszönhetően nagy népszerűségnek örvendett. Rendkívül művelt, sok nyelven beszélő ember volt. Szanszkrit nyelvtudásának köszönhetően eredetiben olvasta a hinduk szent könyvét a *Bhagavad-gíta*-t. Jómódú szülei művészeti gyűjteményében még eredeti Picasso és Vincent van Gogh festmények is voltak. Később a Manhattan-terv egyik vezetője lett. Csapata hozta létre a második világháború alatt azt a két atombombát, amely földig rombolta Hirosimát és Nagaszakit. E munkája elismeréseként Amerika nemzeti hőse lett, hogy azután hamarosan elítélik és alkalmazását biztonsági kockázatnak tartásák. Több mint 61 évvel ezelőtt zajlott ellene az a híres per (Oppenheimer-ügy), amely árulót akart csinálni belőle. Ennek a pernek volt koronatanúja a magyar származású atomfizikus, *Teller Ede*.

Oppenheimer a kísérleti robbantás ellen és a japán városok előzetes, figyelmeztetés nélküli bombázása mellett foglalt állást. Azt sem tartotta kívánatosnak, hogy a tudósok ezzel kapcsolatosan tiltakozzanak. Ellenezte a Los Alamos-i mellett egy második fegyverzetkutató laboratórium létrejöttét, és a *hidrogénbomba* kifejlesztésére irányuló kísérleteket. Teller a fentiekkel kapcsolatosan pontosan az ellenkező véleményen volt. Meg volt győződve róla, hogy egy második fegyverkutató laboratórium létrehozása egészséges versengést fog kiváltani a két intézet és így a résztvevő kutatók között is, ami növeli a hatékonyságot. Az 1949. aug. 29-i szovjet atombomba robbantást követően pedig kifejtette azt a véleményét, hogy csak a hidrogénbomba tud biztonságot nyújtani az amerikaiaknak, örültség lenne nem kifejleszteni, és úgy gondolta, hogy akik ellene vannak, nem szeretik a hazát. 1952-ben Teller a hidrogénbomba ambiciózus propagátora, Oppenheimerben a dédelgetett fegyver ellenzőjét látta, és két interjúban gyanúját fejezte ki Oppenheimer kommunista szimpátiáival kapcsolatosan. Mindezek ellenére Teller tisztelte őt, mint vezetőt, minden fontos kérdésben kikérte véleményét, Oppenheimerrel való kapcsolata azonban változékony volt, s ha nem is szerették, de rendkívüli módon becsülték egymást, és szélsőséges - baráti vagy ellenséges - érzelmek nem árnyékolták be szakmai együttműködésüket. Kapcsolatuk fokozatosan ellenségeskedésbe torkolt, és az elhíresült perben csúcsosodott ki. Az atomtitok Szovjetunióval, mint szövetségessel való megosztása kérdésében viszont teljes mértékben egyetértettek.

1953. november 7-én *William Liscum Borden* ügyvéd és második világháborús pilóta, az Atomenergia Bizottság (AB) személyzeti főnöke elküldte nevezetessé vált levelét az FBI igazgatójának, amelyben nem kevesebbet állított, mint azt, hogy "Robert J. Oppenheimer kommunista múlttal és hasonló kapcsolatokkal rendelkezik és minden valószínűség szerint a Szovjetunió ügynöke. Azt kell eldönteni, hogy 1939 és 1942 közötti időszakban ... ténylegesen kémkedett-e, és hogy a Szovjetunió eszközévé vált-e."

Ezen levél hatására Oppenheimert már 1953. december 23-án felfüggesztették, illetve ideiglenesen szüneteltették azt a jogát, hogy szigorúan bizalmas iratokba betekintsen. Hogy Oppenheimer kém lett volna, ezt soha nem lehetett rábizonyítani. Eisenhower elnök utasítására kezdődött el ellene a per, amely az egész tudományos világot lázba hozta.

Oppenheimertől megkérdezték, elfogadja-e, hogy őt nem tekintik már megbízhatónak, vagy akar egy olyan *meghallgatást*, ahol védekezhet a vádak ellen. Ő a meghallgatást választotta. Teller is visszautasíthatta volna a vádhatóság felkérését a tanúskodásra. Az volt a véleménye, hogy „szerencsétlen dolog az Oppenheimer elleni eljárást biztonsági eljárásként indítani, mert

meggyőződésem, hogy a tudós nem vádolható az Egyesült Államok iránti illojalitással.” Elhatározott szándéka volt, hogy mellette tanúskodik. Az április 28-ra kitűzött tanúvallomás előtti délutánon, a bizottság ügyésze, Robb találkozót kért tőle és ott elővette a korábban elhangzott beszélgetések jegyzőkönyveit, amelyek szerint Oppenheimer elismerte: több nyilatkozatában ellentmondott önmagának. Tellert tehát a kihallgatása előtti napon manipulálták.

A per 1954. ápr. 12-1954. május 6. között zajlott. A meghallgatáson kiderültek Oppenheimernek a kollégák és a barátok elleni valótlan állításai. Ő tanúskodott a legtöbbet saját maga ellen, és biztossá vált, hogy nem hosszabbítja meg biztonsági engedélyét. Teller vallomására már egyáltalán nem volt szükség. A vallomásával csak magának ártott. A vád képviselőjének kérdésére, miszerint gondolja-e, hogy Dr. Oppenheimer személye biztonsági kockázatot jelenthet az Egyesült Államoknak, így válaszolt: *„Szívesebben látnám országunk érdekeinek szolgálatát olyanok kezében, akiket jobban meg tudok érteni, és ezért jobban tudok bízni bennük.”* Ezen mondata az, ami iszonyú felháborodást váltott ki fizikus kollégái körében, és a közvélemény is ellene fordult. 1954 jún. 29-én az AB ügy foglalt állást, hogy *“Robert J. Oppenheimer az Egyesült Államok hűséges polgára, de további alkalmazása ugyanabban a beosztásban biztonsági kockázatot jelent.”* Oppenheimert azért is felelősségre vonták, mert ellemezte az amerikai hidrogénbomba kifejlesztését.

Wigner Jenő a nagy vitában Teller oldalán állt, de abban bizonyos, hogy Oppenheimer nem volt áruló. *Mark Oliphant* neves fizikus arra a kérdésre, hogy Teller hibáztatható-e azért, ami Oppenheimerrel történt, azt válaszolta: „Nem, ami történt, az elkerülhetetlen volt.” A legmarkánsabb véleményt azonban *Freeman J. Dyson* fizikaprofesszor fogalmazta meg: „A per politikailag helytelen volt, mert az Oppenheimer-ellenes harc tulajdonképpen a Légierő és a Hadsereg közötti versengés része volt. A légierő nagy bombákat akart, a hadsereg pedig kis bombákat, és Oppenheimer a hadsereget támogatta, ezért aztán a légierő úgy döntött, hogy tönkreteszi, és így is történt. Tellert is ők manipulálták és használták fegyverként Oppenheimer ellen. Teller csak azt mondta, hogy Oppenheimer bonyolult és megbízhatatlan, ami igaz volt. Aki csak ismerte Oppenheimert, ezzel egyetérthetett.”

Eisenhower elnök azzal követett el hibát, hogy ragaszkodott a vizsgálat megindításához: dönthetett volna úgy is, hogy egyszerűen nem igényli Oppenheimer tanácsait. Oppenheimer azzal rontotta el, hogy nem fogadta el Lewis Strauss indítványát, hogy *“azonnal nyújtsa be lemondását, és ebben az esetben nincs szükség semmiféle formális vizsgálatra, kellemetlen procedúrára.”* Teller abban hibázott, hogy - mint barátja, Freeman Dyson mondta- *„egyáltalán hagyta magát belerángatni ebbe az ügybe.”*

Teller nem értett egyet az egész ügygel, a vádpontokat illetően pedig az volt a véleménye, hogy *„egészen bizonyos, hogy a kommunista ideológia iránti rokonszenvet nem szabadna feltétlenül összeegyeztethetetlennek ítélni az Egyesült Államok iránti hűséggel, lojalitással”.*

1. ábra: Oppenheimer és Teller kézfogása 1963-ban, a Fermi-díj átadásán

1962-ben Tellert a nagyon tekintélyes Fermi-díjjal tüntették ki, és mint kitüntetett jogot nyert arra, hogy ő is javasoljon másokat. Ő Oppenheimert ajánlotta a kitüntetésre, akinek a következő évben valóban odaítélték a díjat. A díjátadó ünnepségen megtörtént Teller és Oppenheimer kézfogása.

Oláh György Nobel-díjas kémikus szerint *„Teller legalább annyival járult hozzá a világbéke megőrzéséhez, mint a szovjet hidrogénbomba kidolgozásáért elsődlegesen felelős személy, Andrej Szaharov. Ezt a fegyvert szerencsére sosem kellett bevetni. Inkább volt elriasztó, mint tömegpusztító eszköz. Teller Ede ezáltal jelentős mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a század második felében az emberiség nem pusztította el önmagát.”*

Az utóbbi időszakban napvilágra került, titkosítás alól feloldott sok-sok dokumentum tükrében *Hargittai István* kémikus akadémikus, Teller személyes ismerőse, egy nagy monográfiában dolgozta fel Teller Ede életét és munkásságát, hozzájárulva ezzel egy realisabb Teller kép kialakításához. A könyv először Amerikában jelent meg 2010-ben.

*A szerző Székesfehérváron élő
tudománytörténész, mérnök tanár,
tudományos közíró*

Megjelent: AMERIKAI MAGYAR NÉPSZAVA SZABADSÁG, Vol 124, NO 23. 2015 július